

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ

Оксана Бялик

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Анотація:

У статті окреслено проблему статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу, висвітлено процес становлення системи статевого виховання у скандинавських країнах, а також Німеччині й Польщі та визначено їх особливості. Обґрунтовано доцільність упровадження позитивного досвіду країн Євросоюзу в систему освіти України.

Ключові слова:

статеве виховання, сексуальна просвіта, статеві стосунки, стать, учнівська молодь, скандинавські країни (Швеція, Норвегія), Німеччина, Польща.

Аннотация:

Бялик Оксана. Особенности становление системы полового воспитания учащихся в странах Евросоюза.

В статье обозначено проблему полового воспитания учащихся в странах Евросоюза, освещен процесс становления системы полового воспитания в скандинавских странах, а также Германии и Польше, выделены их особенности. Обоснована целесообразность внедрения положительного опыта стран Евросоюза в систему образования Украины.

Ключевые слова:

половое воспитание, сексуальное просвещение, половые отношения, пол, учащиеся, страны Евросоюза, скандинавские страны (Швеция, Норвегия), Германия, Польша.

Resume:

Byalyk Oksana. Peculiarities of formation of students' sex education system in the European Union countries.

The article is devoted to the problem of students sexual education in the countries of European Union. The process of formation of sex education system in Scandinavian countries, Germany, Poland, and their peculiarities are described in the article. Expediency of introduction of positive countries of European Union into Ukrainian system of education is grounded.

Key words:

sex education, sex enlightenment, sexual relationship, sex, the students, the European Union countries, Scandinavian countries (Sweden, Norway), Germany, Poland.

Постановка проблеми. У сучасному світі спостерігається невтішна статистика захворювань на СНІД та інші хвороби, які становлять небезпеку для здоров'я та життя людства. Тому проблема статевого виховання як запорука здоров'я нації сьогодні є однією з пріоритетних у розвинених державах світу. Зокрема статеве виховання як цілеспрямований освітній процес реалізується в навчальних закладах таких розвинених країн, як Велика Британія, Данія, Канада, Німеччина, Норвегія, США, Фінляндія, Франція, Швеція, Японія та ін. На особливу увагу щодо позитивних тенденцій статевого виховання учнівської молоді, що впроваджуються в навчальних закладах, заслуговують країни Євросоюзу, у яких статеве виховання є важливим напрямом державної освітньої політики.

Відомий вітчизняний учений у сфері статевого виховання та підготовки молоді до сімейного життя В. Кравець зазначає: «Україна повинна активно й динамічно входити в світову систему освіти, як це робить багато цивілізованих країн. Модернізація та шкільні реформи у світлі принципів євроінтеграції в усіх країнах ставлять перед дослідниками статевого виховання учнівської молоді й підготовки її до сімейного життя завдання, що актуалізують дослідження взаємовпливу педагогічних процесів у загальносвітовому вимірі» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливу увагу проблемі статевого виховання приділено в наукових працях таких вітчизняних дослідників, як Г. Ващенко, І. Вовк, Т. Говорун,

І. Даценко, І. Ковальчук, В. Кравець, О. Кузнецова, І. Мезеря, Н. Новікова, Т. Паничок та інших. Актуальність окресленої теми розкрито й у наукових дослідженнях закордонних учених, зокрема Т. Бартс, К. Едгар, Л. Елісон, В. Ескрідж, Г. Еттерберг, О. Контула, Т. Нурміаго, Г. Монбіот, Д. Сандбі та інших.

Формулювання цілей статті. Мета статті – схарактеризувати особливості становлення статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу та обґрунтувати доцільність упровадження позитивного досвіду у вітчизняну систему освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статеве виховання в ряді країн Євросоюзу має тривалу історію та характеризується відкритістю поглядів на проблему статі та сексуальності. Водночас низький рівень підліткової вагітності, хвороб, що передаються статевим шляхом, і абортів спостерігається саме у скандинавських країнах, таких, як Норвегія, Швеція, Данія та Фінляндія, де питанню сексуального та репродуктивного здоров'я надають великого значення [10]. Саме завдяки високому та стабільному рівню економіки ці країни спромоглися встановити стійку систему статевого виховання, яку було впроваджено в навчальні плани шкіл без особливих суперечок між урядом і Міністерством освіти [5]. Саме з 30-х років ХХ століття розпочинається становлення системи статевого виховання, що відбувається шляхом проведення радикальних соціальних реформ і політичних змін у галузі охорони здоров'я та гендерної рівності [8].

Так, наприклад, статева просвіта у Швеції розпочалася в 1933 році із заснування Елізою Оттесен-Енсен Шведської Асоціації статевої освіти (RFSU). Сьогодні ця організація є провідною у Швеції та входить до Міжнародної Федерації з питань планування батьківства (IPPF, International Planned Parenthood Federation).

Саме створення такої асоціації сприяло тому, що Швеція стала першою країною у світі, яка запровадила в систему освіти заняття зі статевого виховання. Спочатку такі заняття були введені лише у систему початкових шкіл як необов'язкові. Вони спрямовувалися на ознайомлення молодого покоління із правилами особистої гігієни, використання контрацептивів, засобів запобігання небажаній вагітності тощо. А починаючи з 1955 року, програми статевого виховання та сексуальної просвіти стали складниками навчальних планів і були доповнені питаннями про статеві відмінності, інтимні стосунки, будову статевих органів, пологи. Вони надавали інформацію статевознавчого характеру школярам, починаючи з початкової школи, а викладання курсу «Сексуальність і особисті відносини» стало обов'язковим у навчальному закладі. До кожного класу в навчальному закладі підходять індивідуально, і після спостережень та анкетування приймають рішення про те, як проводити заняття. Школярів віком від 6 до 10 років інформували про внутрішньоутробний розвиток плоду та процес пологів; в 11-12 років обговорювалися загальна анатомічна будова, зміни, що відбуваються у тілі із віком, а також відмінності між чоловіком і жінкою, статеві стосунки, норма і паталогії. У 13-15 років з учнями проводилися бесіди про сексуальні й особисті стосунки, про наслідки статевого життя, хвороби, що передаються статевим шляхом, небажану вагітність тощо. Такі обговорення відбувалися не тільки на заняттях зі статевого виховання, а й зрідка й на заняттях з інших предметів (наприклад, біології, релігієзнавства, історії, етики, соціології, літератури). З учнями 16-19 років питання любові, сексуальності, контрацепції, мастурбації, порнографії розглядалися вже більш детально [3, с. 183–185].

Проте такі методи виявилися неефективними, оскільки кількість небажаних вагітностей, захворювань на СНІД та інші негативні тенденції серед молоді продовжували зростати. Очевидним залишався той факт, що неможливо уникнути проблеми лише за допомогою лекцій чи шляхом інформування молоді про небезпеку хвороб, що передаються статевим шляхом, або шкоду абортів, зробленого в ранньому віці.

Тому в 1975 році відбулося реформування системи статевої освіти Швеції. За ініціативою працівників освіти статево виховання стало

невіддільним складником курсу біології, а також було інтегровано в інші навчальні предмети. Зокрема шкільний курс біології містив інформацію про репродуктивну функцію людського організму; курс релігієзнавства – про етичні та моральні норми статевих стосунків; під час вивчення гуманітарних дисциплін розкривалися ті чи інші аспекти, пов'язані з почуттям кохання, пристрасті, людської сексуальності; шкільний курс з охорони здоров'я інформував учнів про засоби контрацепції та профілактику венеричних захворювань тощо [6]. Як переконані працівники освіти, гармонійний сексуальний розвиток і прищеплення раціонального ставлення до цієї сфери людських відносин повинні починатися з раннього періоду розвитку дитини, у якому статеві функції ще не почали виразно виявлятися.

Заняття, як правило, проходили у формі діалогу; на них обговорювалися відповідні питання з демонстрацією фотографій і малюнків. За бажанням і в разі необхідності навчальний заклад запрошував юристів, медиків, психологів, сексологів або представників сексуальних меншин. За навчальним закладом залишалося право вирішувати, як проводити заняття, який добирати матеріал для учнів і викладача, який із ними працюватиме. Наприкінці вивчення курсу, за рішенням навчального закладу, відбувалося тестування або іспит.

У 1977 році на підтримку освітньої політики зі статевого виховання молоді був підготовлений кваліфікований і різнобічний посібник для вчителів із проблем статевого виховання учнів, який довго не публікувався й кілька разів переглядався Парламентом Швеції, оскільки вважалося, що систематичне й відкрите обговорення тем сексуального характеру, спонукатиме молодих людей до дії.

У сучасних навчальних закладах Швеції заняття проводяться в цікавій, невимушеній формі, де, насамперед, акцент робиться на здоровому способі життя, на стриманості у відносинах із протилежною статтю, з урахуванням побажань учнів.

Про ефективність такої моделі статевого виховання свідчить той факт, що за даними асоціації UNICEF, за останні 10 років у Швеції кількість підліткової вагітності знизилася на 80%, а кількість захворювань, що передаються статевим шляхом – на 40% [9].

Крім того, Швеція обрала таку позицію морально-статевої політики, яка передбачає сексуальну просвіту через створення спеціальних клінік для підлітків, що співпрацюють із навчальними закладами, де отримують безкоштовне, широкодоступне й конфіденційне обслуговування у сфері планування сім'ї та проведення абортів, широку рекламу

контрацептивів через засоби масової комунікації та їх доступність [3, с. 185].

Подібного успіху в подоланні негативних явищ серед молоді досягла й Норвегія, у якій становлення системи статевого виховання та статевої просвіти розпочалося з кінця 30-х років ХХ століття з уведенням курсу «Розмноження людини», який згодом став обов'язковим у викладанні біології. Уведення цього курсу до навчального плану було зумовлено необхідністю зменшити кількість підліткових вагітностей і абортів, а також запобіганням венеричним хворобам, що передаються статевим шляхом та СНІДу серед молоді. Надалі розвитку статевого виховання відчувалася й підтримка Відділу у справах освіти та релігії, який доповнив навчальні плани та розширив даний курс такими розділами, як статевий потяг, засоби контрацепції, планування сім'ї, аборти, хвороби, що передаються статевим шляхом.

На початку 70-х років ХХ століття Відділом у справах освіти та релігії до навчальних планів шкіл було введено додатковий предмет «Сім'я» (The Family) і видано довідник для вчителів і батьків. Вивчення предмета допомогло учням зрозуміти суть людського буття, почуття людей, ролі чоловіка та дружини в сім'ї. Зазначимо, що статеве виховання в Норвегії розпочиналося у віці 10 років та базувалося не лише на викладанні шкільного курсу з біології, а й на таких предметах, як релігія та філософія життя [7]. Мета статевого виховання в Норвегії полягала в необхідності озброїти дітей такими знаннями, на основі яких вони б могли формувати правильні уявлення про протилежну стать та стосунки між чоловіком і жінкою. Статеве виховання сприяло формуванню в учнів загальнолюдських і моральних цінностей, почуття поваги у відносинах між різними статями, відповідальності за свої дії та вчинки у статевиx стосунках та створення сім'ї.

Норвезькі спеціалісти з питань охорони здоров'я дійшли висновку, що впровадження у шкільні навчальні плани предмета «Статеве виховання» є недостатнім у подоланні негативних явищ, що спостерігаються в молодіжному середовищі. Тому наступним кроком у розв'язанні цієї проблеми стало створення «Освітньої програми статевого здоров'я» (Sexual health education programme), яка передбачала постійне інформування молоді про негативні наслідки невпорядкованого статевого життя, запобігання зараженню ВІЛ-інфекцією та венеричними захворюваннями, підліткової вагітності тощо. Програми спрямовані на поширення інформації про засоби контрацепції, про підготовку до подружнього життя, планування сім'ї тощо.

Програми такого типу діють і у сучасній Норвегії. Однією з них є курс, що проводиться студентами медичних коледжів. Перевагою означеної програми є те, що до її реалізації залучено молодь із достатнім рівнем володіння знань, необхідних для того, щоб вільно обговорювати з підлітками проблеми сексуальності [5].

У 80-х роках минулого століття було створено Норвезьку організацію клінічної сексології (The Norwegian Society of Clinical Sexology), яка не лише ознайомлювала молодь із питаннями статевого виховання, а й сприяла зниженню негативних явищ у статевій поведінці підлітків через співпрацю вчителів і працівників охорони здоров'я, а також завдяки підтримці батьків [4].

У 1998 та 1999 роках Скандинавська асоціація з питань сексології (the Nordic Sexological Societies) отримала значну урядову підтримку від Кабінету Міністрів Норвегії щодо розвитку клінічної сексології у скандинавських країнах [6].

Завдяки означеним заходам відбулася об'єднання сексології з клінічною практикою. Вважаємо таку модель статевого виховання результативною, оскільки за даними асоціації UNICEF, незважаючи на глобалізаційні процеси у світі, за останні 30 років Норвегія спромоглася зменшити кількість підліткових вагітностей і абортів на 72% [4].

Отже, при порівнянні систем статевого виховання в Норвегії та Швеції можна помітити їх подібність.

Процес становлення статевого виховання в Німеччині особливо яскраво виражений у період відродження та інтенсивного його розвитку – післявоєнний період, коли на цій території було створено дві держави – Німецьку Демократичну Республіку (НДР) і Федеративну Республіку Німеччини (ФРН). Істотним у статевоx вихованні в НДР було те, що його почали розглядати як частину виховання загалом і водночас як підготовку до шлюбу та створення сім'ї. Проблеми статевого виховання порушувалися на уроках біології, релігії, етики, природознавства та ін. На початку 80-х років ХХ століття цілі статевого виховання поєднувалися з підготовкою до дорослого життя та підтримкою підлітків у період статевого дозрівання, а з середини 80-х років розгорнулася офіційна робота з молоддю щодо профілактики СНІДу [2].

У цей же час у ФРН функціонували два паралельні напрями: християнсько-міщанський і ліберально-ідеологічний. Перший передбачав відмову у праві на сексуальну активність. У підручниках із біології в 50-х роках ХХ століття були відсутні теми статевого дозрівання й статевого розмноження. Представники цього

напряму характеризували дитинство як асексуальний період, а сексуальний розвиток молоді сприймали як негативний, пропагуючи дошлюбну цнотливість, що є результатом формування настанови на здорову сім'ю. Натомість ліберально-ідеологічна тенденція пропагувала й ідеалізувала секс, якому людина мала слугувати все життя. Тому з кінця 60-х років у початковій школі було введено предмет зі статевого виховання, але він не відповідав нормам моралі, оскільки схвалювався секс у підлітковому віці та гомосексуальність. Це стало джерелом напруження і конфліктів у суспільстві, навчальних закладах, родин [2]. Згодом став очевидним негативний вплив політики «вільної сексуальної активності», унаслідок якої зросла кількість абортів і знизився рівень народжуваності, збільшилася кількість жіночих захворювань, причиною виникнення яких були саме ранні статеві відносини, а також кількість зґвалтувань, насилля й убивств на сексуальному ґрунті, підвищився рівень гомосексуальності.

Навчальними закладами Німеччини накопичений значний педагогічний досвід щодо статевого виховання молоді, формування відповідних ідей та розробки практичних методик у цій сфері. Виховання «громадянина демократичної держави» німецька педагогіка розглядала невіддільно від статевої соціалізації особистості. Так, Й. Зейде (1963), К. Бах (1969), Г. Кентлер (1970), М. Гемпель, Л. Кляймшміт, К. Павек, Б. Швенке та інші науковці 70-80-х рр. ХХ століття досліджували проблеми статевого виховання у навчальних закладах, питання міжстатевих стосунків і значення педагогічного впливу на них.

Кінець ХХ–початок ХХІ століття характеризується в Німеччині новим поглядом на міжстеві взаємини. Саме через статеve виховання намагалися розв'язати такі питання, як рівноправність чоловіків і жінок у суспільстві, сексуальне самовизначення дітей і молоді, сексуальне насилля щодо них, одностатеве партнерство тощо. На сучасному етапі в Німеччині діяльність навчальних закладів зі статевого та дошлюбного виховання поєднана з роботою центрів, що надають консультативну та соціальну допомогу підліткам [2].

У навчальних планах статеve виховання визначено як частину загального виховання через взаєморозуміння, взаємодопомогу один одному. У Німеччині програми з розвитку статевого виховання підтримують постійна Конференція міністрів освіти і культури, органи управління та керівництва освітою федеральних земель.

Характерними рисами статевого виховання школярів Німеччини є системність в організації

виховного процесу у статеvій сфері; вплив державних програм на зміст і способи реалізації статевого виховання; спрямованість виховного процесу на задоволення потреб учнів та розвиток у них статевої ідентичності; упровадження спеціального навчального предмета та внесення відповідних тем до програми інших навчальних дисциплін, які сприяють формуванню нормальних статеких взаємин.

У період реформування польського суспільства, серйозних змін, які відбуваються в житті Польщі, проблема статевого виховання стала однією з актуальних соціальних проблем. Повноцінний аналіз теоретичних і практичних проблем формування моральних стосунків підлітків різної статі, підготовки молоді до сімейного життя неможливо здійснити без вивчення праць польських педагогів, що присвячені проблемам морально-статевого виховання (М. Браун-Галковська, В. Брейнак, В. Фіялковський, З. Іздебський), підготовки до виконання подружніх і сімейних ролей (К. Островська, М. Козакевич), специфіці польської системи сексуального виховання учнів (Г. Венглярчик, В. Оконь).

Польськими науковцями статеve виховання розглядається як важливий і невіддільний складник процесу виховання, чому сприяє викладання предмета «Підготовка до життя в сім'ї», який має статус повноцінної навчальної дисципліни, передбаченої шкільним компонентом навчального плану. Метою її є стимулювання розвитку здорової, інтегрованої особистості, відповідальної за реалізацію стилю життя, який гарантує розв'язання проблем, пов'язаних із фізичним, психічним і статеvim розвитком людини, а також виховання загальнолюдських і сімейних цінностей.

Передумовами статевого виховання та підготовки до дорослого життя в навчальних закладах Польщі стала низка негативних факторів, зокрема деградація людської моралі; ранне статеve життя і як наслідок – поширення хвороб, що передаються статеvim шляхом, зокрема й ВІЛ-інфекції, бездоглядність дітей і підлітків. Уміло й тактовно організоване виховання учнівської молоді мало б допомогти зберегти моральне, фізичне та статеve здоров'я молодого покоління.

Наприкінці ХХ століття польське суспільство пережило кризу, що стосувалася проблем статі та статеких взаємин: зменшилася кількість шлюбів і водночас збільшилася кількість розлучень, різко знизилася народжуваність у сім'ях, проте зріс відсоток позашлюбної народжуваності. Все це зумовило потребу додаткової допомоги батькам у їх виховній ролі, у формуванні здорового способу

життя підлітків, підготовки їх до дорослого життя.

З'ясовано, що статеве виховання та підготовка молоді до сімейного життя в навчальних закладах Польщі пройшла шлях від факультативних занять до обов'язкового самостійного предмета, долаючи перешкоди, зокрема протести батьків проти сексуальної просвіти та статевого виховання у школі, недостатність коштів на реалізацію цієї програми, брак належної матеріально-технічної бази. Як наслідок – більшість опитаних вважає формування знань з основ дорослого життя необхідним.

Метою таких занять є підтримка виховної роботи сім'ї і допомога в досягненні психосексуальної зрілості молодого покоління, а також формування відповідального батьківства [1].

В організації статевого виховання й підготовки молоді до сімейного життя в Польщі домінує компетентісно орієнтований підхід, а питання реалізації змісту сексуального виховання молоді в Польщі розглядаються Міністерством освіти спільно з Єпископатом.

Підготовка учнів до сімейного життя, їх статеве виховання – складник загального процесу виховної роботи навчальних закладів, позашкільних установ та сім'ї. Статеве виховання – це система педагогічних, медичних, правових заходів, спрямованих на формування правильного ставлення дітей і підлітків до питань статі та статевого життя. Як переконані науковці Польщі, статеве виховання сприяє гармонійному розвитку особистості, готує дітей і підлітків до майбутнього дорослого життя, допомагає їм у формуванні духовних цінностей та навичок культури здоров'я. У процесі статевого виховання відбувається урахування вікових особливостей, прискорений статеви́й розвиток учнів, запобігання поширенню негативних тенденцій у молодіжному середовищі [1].

У програмах підготовки до виконання важливих суспільних ролей (батьківських, подружніх, професійних, громадянських) виділено тематичні групи для опрацювання на заняттях основного курсу в навчальних закладах.

Одну з груп становлять теми, пов'язані зі збереженням життя та здоров'я підлітків, до яких належать такі: хвороби, які передаються статевим шляхом, зокрема й СНІД, їх профілактика; методи і засоби контрацепції, їх результативність, побічні ефекти; психологічний і моральний аспект їх застосування; аборт – загроза для фізичного і психічного здоров'я;

медичний, психічний і моральний аспект статеви́х стосунків [1].

Результати аналізу тематики занять свідчать, що метою програми є формування усвідомленої потреби у здоровому способі життя; потреби прийняття відповідальних рішень у взаєминах із протилежною статтю; забезпечення учнів життєвими компетентностями щодо збереження здоров'я й розвитку позитивних потенцій учня.

Польські спеціалісти в галузі освіти та медицини переконані, що виховну роботу з питань статевого виховання необхідно розпочинати ще до того, як почнеться формування сексуальної зрілості та усвідомлення належності до певної статі. Адже саме в ранньому підлітковому періоді відбувається формування ідеалів про протилежну стать та уявлення про стосунки між чоловіком і жінкою.

Висновки. Особливостями становлення системи статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу є переконання в необхідності здійснювати статеве виховання молоді не лише під час викладання спеціалізованих дисциплін, а й при вивченні інших навчальних предметів (скандинавські країни), де заняття проходять цікаво, невимушено, у формі діалогу з обговоренням питань статевознавчого характеру, коли акцент робиться на здоровому способі життя, на стриманості у відносинах з протилежною статтю.

У Німеччині спостерігається системність в організації виховного процесу у статеви́й сфері, відчувається вплив державних програм на зміст і способи реалізації статевого виховання та спрямованість виховного процесу на задоволення потреб учнів і розвиток у них статеви́й ідентичності. У навчальних закладах впроваджено спеціальний навчальний предмет із питань статевого виховання, окремі теми внесені до програм інших навчальних дисциплін, що сприяє формуванню нормальних статеви́х взаємин.

Польські спеціалісти в галузі освіти та медицини переконані, що виховну роботу з питань статевого виховання необхідно розпочинати ще до того, як почнеться формування сексуальної зрілості та усвідомлення належності до відповідної статі.

Крім того, такий підхід щодо статевого виховання передбачає цілеспрямоване залучення до цього процесу, крім власне навчальних установ, також і суспільних інститутів.

Позитивні ідеї досвіду країн Євросоюзу у статево́му вихованні учнівської молоді можуть стати орієнтирами у формуванні вітчизняної концепції освіти.

Список використаних джерел

1. Даценко І. М. Підготовка учнівської молоді до життя в сім'ї у республіці Польща : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ірина Миколаївна Даценко. – Тернопіль, 2008. — 251 с.
2. Паничок Т. Я. Статеве виховання учнівської молоді у Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Тетяна Ярославівна Паничок. – Тернопіль, 2010. – 276 с.
3. Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн : монографія / за ред. члена-кореспондента АПН України, проф. В. Кравця. – Тернопіль : ТзОВ «Видавництво Астон», 2009. – 206 с.
4. Allison L. Sex education, teenage pregnancy and the abortion debate [Електронний ресурс] / Lyn Allison. – Режим доступу: <http://www.onlineopinion.com.au/view.asp?article=2844&page=2>. – Назва з екрану.
5. Bartz T. Sex education in multicultural Norway / Tiffany Bartz // Sex Education. – 2007. — V. 7. — P. 17–33.
6. Edgardh K. Adolescent sexual health in Sweden [Електронний ресурс] / K. Edgardh. – Режим доступу : <http://sti.bmj.com/content/78/5/352.full>. – Назва з екрану.
7. Egeland I. Sex education in Norway [Електронний ресурс] / I. Egeland. – Режим доступу: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12178333>. – Назва з екрану.
8. Kuzma M. Whatever Happened to Sex in Scandinavia? [Електронний ресурс] / Marta Kuzma. — Режим доступу : <http://www.afterall.org/journal/issue.17/whatever.happened.sex.scandinavia.i.am.curious>. – Назва з екрану.
9. Monbiot G. Joy of sex education / George Monbiot // Journal of Adolescent Health Care. – 1989. – V. 10. – Issue 3. – P. 231–236.
10. Norway [Електронний ресурс] / Elsa Almes, Esben Esther, Pirelli Benestad // The International Encyclopedia of Sexuality. – Режим доступу: <http://www2.hu-berlin.de/sexology/IES/norway.html>. – Назва з екрану.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Бялик Оксана Василівна

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань,
Черкаська область, 20300, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.741

Надійшла до редакції: 06.11.2013 р.

Прийнята до друку: 10.12.2013 р.

References

1. Datsenko I. M. (2008). *Preparation of students for the life in the family in Poland*: thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.07. Ternopil'. [in Ukrainian].
2. Panychok T. Ya. (2010). *Sex education of students in Germany*: thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.07. Ternopil'. [in Ukrainian].
3. *Sex socialization and preparation of students for the family life in pedagogy and schooling in foreign countries*: [Monograph].(2009). In V. Kravets'. Ternopil': TzOV «Aston Publishers». [in Ukrainian].
4. Allison L. *Sex education, teenage pregnancy and the abortion debate*. Retrieved from <http://www.onlineopinion.com.au/view.asp?article=2844&page=2>. [in English].
5. Bartz T. (2007). *Sex education in multicultural Norway*. Sex Education. 7. 17-33. [in English].
6. Edgardh K. *Adolescent sexual health in Sweden*. Retrieved from <http://sti.bmj.com/content/78/5/352>. [in English].
7. Egeland I. *Sex education in Norway*. Retrieved from <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12178333>. [in English].
8. Kuzma M. *Whatever Happened to Sex in Scandinavia?* Retrieved from <http://www.afterall.org/journal/issue.17/whatever.happened.sex.scandinavia.i.am.curious>. [in English].
9. Monbiot G. (1989). *Joy of sex education*. Journal of Adolescent Health Care. 10 (3). 231-236. [in English].
10. *The International Encyclopedia of Sexuality*. Retrieved from <http://www2.hu-berlin.de/sexology/IES/norway.html>. [in English].

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЩО ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Віра Волкова, Ксенія Глушкова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкривається сутність поняття «складні життєві обставини», «сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах» та «соціально-педагогічна робота». Особлива увага приділяється видам соціальної роботи, зокрема таким, як соціальне обслуговування, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціально-педагогічний супровід дітей та молоді. Автором визначені основні завдання та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю на сучасному етапі, а також розкриті основні функції, що виконує соціальний педагог.

Ключові слова:

складні життєві обставини, сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна робота.

Анотация:

Волкова Вера, Глушкова Ксения. Социально-педагогическая работа с семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах.

В статье раскрывается сущность понятий «сложные жизненные обстоятельства», «семьи, оказавшиеся в сложных жизненных обстоятельствах» и «социально-педагогическая работа». Особое внимание уделяется видам социальной работы, таким, как социальное обслуживание, социальная профилактика, социальная реабилитация, социальное педагогическое сопровождение детей и молодежи. Автором определены основные задачи и формы социально-педагогической работы с семьей на современном этапе, а также раскрыты основные функции, которые выполняет социальный педагог.

Ключевые слова:

сложные жизненные обстоятельства, семьи, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, социально-педагогическая работа.

Resume:

Volkova Vira, Glushkova Kseniya. Socio-pedagogical work with families who have found themselves in difficult life circumstances.

This article reveals the essence of "difficult life circumstances," "families, who have found themselves in difficult life circumstances" and "social and educational work." Particular attention is paid to the types of social work, such as social services, social prevention, social rehabilitation, social and pedagogical support of children and youth. The author has highlighted the major tasks and forms of social and educational work with the family today. The basic functions of the social pedagogue have been demonstrated.

Key words:

difficult life circumstances, families who have found themselves in difficult life circumstances, socio-pedagogical work.

Постановка проблеми. За останні десятиліття збільшився інтерес до питань сімейної педагогіки та сімейного виховання. Пріоритетними напрямками державної сімейної політики проголошено захист прав сім'ї та її членів, а одним зі шляхів її реалізації є соціально-педагогічна робота з родиною.

Сім'я забезпечує своїм членам економічну, соціальну, психологічну та фізичну безпеку, проте останнім часом все більше педагогів і соціологів вказують на кризові явища в інституті сім'ї: нестабільність шлюбних відносин, малозабезпеченість та безробіття, реєстрація випадків насильства, збільшення соціально дезадаптованих членів сім'ї, зниження рівня батьківської відповідальності. Саме тому соціально-педагогічна робота є тим дієвим засобом, що може допомогти подолати ці явища. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах, потребує впровадження новітніх технік і методик роботи з такою категорією населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сім'я як частина соціуму, що виконує певні функції, є предметом дослідження філософів, соціологів, педагогів і психологів. У роботах Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Беха, Л. Виготського, Н. Галагузова, А. Захарова, І. Звереві, В. Кан-Калика, А. Капської, С. Ковальова, В. Кравець, О. Леонтьєва,

А. Макаренка, С. Рубінштейна, В. Століна, В. Сухомлинського, С. Харченка, Л. Чернікова розкривається значення сім'ї в розвитку дитини та обґрунтовується необхідність соціально-педагогічної підтримки сім'ї з боку держави.

Окремі аспекти соціальної роботи з сім'єю були предметом наукових досліджень як українських (І. Братусь, Т. Веретенко, Л. Вінникова, О. Заболотна, І. Зверева, А. Капська, З. Кияниця, Г. Лактіонова, С. Ничипоренко, Н. Побірченко, В. Поліщук, Г. Попович, І. Трубувава, Т. Шанськова, П. Шевчук), так і російських (В. Бочарова, М. Галузова, О. Кодатенко, Л. Нікітіна, О. Новак, Л. Оліфіренко, Т. Трегубова, Є. Холостова) науковців.

Аналіз науково-методичної літератури з проблем соціальної педагогіки дав змогу дійти висновку, що в теоретичних і прикладних напрацюваннях залишається поза увагою ґрунтовне вивчення проблеми соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сутності понять «складні життєві обставини», «сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах» та «соціально-педагогічна робота», а також розкриття особливостей соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком суспільства відбуваються зміни у структурі сім'ї, змінюються взаємовідносини між окремими її членами, послаблюється традиційна роль батька, що певним чином змінює взаємини між батьками та дітьми в родині. Сім'я, що опинилася у складних життєвих обставинах, як правило, не спроможна самотійно впоратися з ними. Тому сьогодні багато таких сімей потребують допомоги та підтримки для того, щоб повноцінно реалізовувати передбачені суспільством функції.

Сім'я з дітьми, що опинилася у складних життєвих обставинах, розглядається як сукупність осіб, серед яких є хоча б одна дитина віком до 18 років, що проживають разом і пов'язані спільним побутом, взаємними правами та обов'язками. Під «складними життєвими обставинами» розуміють обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або за станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, брак житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо) [3]. До складних життєвих обставин належать також втрата близької людини, роботи, здатності до самообслуговування, порушення звичного нормального способу життя, дитячу бездоглядність, пожежу, стихійне лихо, а також випадки, коли людина стала жертвою злочину, захворіла на невиліковну хворобу, коли є загроза її життю, погіршення матеріально-побутових умов – усе, що викликає у людей почуття незахищеності, страху перед завтрашнім днем, усе, що загострює конфлікти в сім'ї та негативно позначається на вихованні й розвитку дітей [4].

Професор Н. Галагузова зазначає, що сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах, мають низький соціальний статус у якій-небудь із сфер життєдіяльності чи в декількох одночасно, вони не можуть упоратися з покладеними на них функціями, їх адаптивні здібності суттєво знижені, процес сімейного виховання дитини здійснюється повільно й не результативно.

А. Іванцова, спираючись на свій досвід роботи соціального педагога, орієнтовно визначила три групи проблемних сімей [2]:

– сім'я з безвідповідальним ставленням до виховання дітей, де стан ускладнюється аморальною поведінкою і способом життя батьків;

– сім'я з низькою педагогічною культурою батьків, які припускаються помилок у доборі

засобів, методів і форм роботи з дітьми, батьки не можуть обрати правильний стиль і тон взаємин із дітьми;

– сім'я, у якій діти опинилися без нагляду з різних причин: розлучення, розлад у сім'ї, зайнятість батьків;

Сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах, мають у спеціальній літературі додаткові характеристики. Наведемо деякі з них [1].

Зовні «спокійна сім'я». Події в такій сім'ї відбуваються ніби рівно, проте при ближчому знайомстві помітне відчуження між подружжям, їх почуття незадоволеності. За «фасадом благополуччя» ховаються їх тривалі й ледь стримувані негативні почуття один до одного. Часто бувають тривалі напади туги, депресії. Подружжя мало розмовляє один з одним. У таких сім'ях «неочікувано» для оточення виростають «важкі» діти.

Вулканічна сім'я – у ній відносини мінливі й відкриті. Подружжя постійно з'ясовує стосунки, часто розходяться й сходяться, сваряться, а незабаром знову присягаються у коханні до самої смерті. Емоційність переважає над почуттям відповідальності. У таких сім'ях дитина стає безпорадною, зазнає значних емоційних навантажень, перебуваючи між протилежними полюсами взаємин батьків.

Сім'я-санаторій – характерний приклад сімейної дисгармонії, коли один із членів сім'ї чи дитина примушують близьких все більше і більше оточувати його увагою. Сім'я лише зовні здається солідарною. Якщо сім'я перетворюється на «санаторій» для батька чи матері, то діти роками живуть у ситуації фізичного й нервового перенавантаження, стають надміру тривожними й емоційно залежними. Якщо «санаторним» становленням оточені діти, то взаємини характеризуються дріб'язковою опікою, жорстким контролем і захистом від реальних і удаваних небезпек.

Сім'я-театр – у ній створюється атмосфера специфічного театралізованого способу життя. Зберігається видимість благополуччя й близькості. У спілкуванні з дітьми заборони й заохочення декларуються, труднощі у вихованні прикриваються удаваними достоїнствами й досягненнями.

Сім'я – «третьій зайвий» – батьківство в ній сприймається як перешкода для подружнього щастя. Вихованням батьки займаються час від часу, у дітей виховується невпевненість у собі, розвивається комплекс неповноцінності.

«Сім'я з кумиром» – у ній дитина єдине, що утримує подружжя разом. Піклування про дитину є єдиною силою, що здатна втримати подружжя від розриву сімейних стосунків. Батьки намагаються зробити все для дитини,

переносячи на неї усі свої нереалізовані почуття. Бажання вберегти дитину від життєвих труднощів призводить до обмеження її самостійності.

«Сім'я-маскарад» характеризується неузгодженістю життєвих цілей і планів подружжя, вимог і оцінок. Мерехтіння «масок» підвищує почуття тривожності, породжує внутрішній конфлікт і нервову перенапругу. Дитина намагається підлаштуватися під кожного з батьків і ще більше втрачає життєві орієнтири.

Отже, соціально-педагогічна робота з такою категорією клієнтів вимагає від спеціалістів соціальних служб досконалого володіння технологією соціальної роботи, уміння врегульовувати проблеми в сім'ї специфічними методами й засобами впливу. Для того, щоб соціальний педагог міг вчасно надати кваліфіковану допомогу й запобігти дитячим психологічним травмам, він повинен урахувати тип сім'ї, знати чинники, які можуть спричинити негативні наслідки родинних конфліктів.

На сучасному етапі основними завданнями соціально-педагогічної роботи з сім'єю є:

- виявлення причин і чинників соціального неблагополуччя конкретних сімей і їх потреби у соціальній допомозі;

- надання конкретних видів і форм соціально-економічних, психолого-соціальних, соціально-педагогічних та інших соціальних послуг сім'ям, що потребують соціальної допомоги;

- підтримка сімей у розв'язанні проблем їх самозабезпечення, реалізації власних можливостей щодо подолання складних життєвих ситуацій;

- соціальний патронаж сімей, що потребують соціальної допомоги, реабілітації та підтримки;

- аналіз рівня соціального обслуговування сімей, прогнозування їх потреби в соціальній допомозі й підготовки пропозицій щодо розвитку сфери соціальних послуг;

- залучення різних державних і неурядових організацій до розв'язання питань соціального обслуговування сімей [5].

Під поняттям «соціально-педагогічна робота» розуміється різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється в певній соціальній інституції та спрямована на точно визначений об'єкт впливу [1].

Соціально-педагогічна робота поєднує в собі декілька аспектів, що характеризують її як єдність таких складників:

- надання допомоги окремій людині чи групі людей, що опинилися у складній життєвій ситуації, шляхом підтримки, консультування,

реабілітації, патронажу та інших видів соціальних і психолого-педагогічних послуг;

- актуалізація потенціалу самопомоги для осіб, що опинилися у скрутній ситуації;

- цілеспрямований вплив на формування й реалізацію соціальної політики на всіх рівнях – від загальнодержавних до місцевих – із метою забезпечення соціально здорового середовища життєпобуту та життєдіяльності людини, створення системи підтримки людей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Соціально-педагогічна робота з сім'єю, що опинилася у складних життєвих обставинах – це система взаємодії соціальних педагогів, органів держави, суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у реалізації прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку всіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу.

Будь-яка проблема краще розв'язується комплексно. Саме комплексний соціально-педагогічний підхід у роботі з цією категорією населення й повинен бути в основі розробки соціально-педагогічних технологій.

Завдання соціального педагога в роботі з сім'єю – це допомога в подоланні кризових ситуацій. Крім того, слід звернути увагу й на їх вчасне запобігання. Соціальний педагог систематично повинен проводити педагогічну просвіту батьків, залучати їх до активної участі в навчально-виховному процесі, формувати потребу в самоосвіті. Одна з найпоширеніших форм роботи соціального педагога з сім'єю – це соціальний патронаж, що являє собою відвідування сім'ї вдома з діагностичними, контрольними, адаптаційно-реабілітаційними цілями, що дає змогу встановити й підтримувати тривалі зв'язки з родиною, вчасно виявляючи її проблемні ситуації, надаючи негайну допомогу. Патронаж дає можливість спостерігати за сім'єю в її природних умовах, що допомагає виявленню не тільки тієї інформації, що лежить на поверхні. Проведення патронажу вимагає дотримання добровільності прийняття допомоги, конфіденційності, тому не слід шукати можливості, щоб проінформувати сім'ю про майбутній візит і його цілі. Регулярний патронаж необхідний щодо тих сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Постійний нагляд за ними деякою мірою дисциплінує їх, а також дає змогу вчасно виявляти кризові ситуації та протидіяти їм.

Розрізняють такі види соціальної роботи: соціальне обслуговування, соціальна профілактика серед дітей та молоді, соціальна

реабілітація та супровід дітей та молоді. Соціально-педагогічна діяльність може реалізовуватися в межах сім'ї, загальноосвітніх шкіл, спеціальних закладів, соціальних служб.

Особливості сім'ї, мета та завдання соціальної педагогіки дають змогу розкрити специфіку цих видів роботи.

Соціально-педагогічне обслуговування – напрям соціальної роботи, який спрямований на задоволення потреб і розв'язання поточних проблем, суперечностей у сім'ї, які виникають у процесі її життєдіяльності, шляхом надання різноманітної допомоги сім'ям та її членам. Допомога означає надання сім'ям послуг у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, спеціального медичного обслуговування, оздоровлення, відпочинку, доборі роботи і працевлаштуванні, професійної підготовки, перепідготовки, освіти й професійної орієнтації, фізкультурно-оздоровчих послуг.

Соціальна профілактика – це вид соціальної роботи, спрямований на локалізацію, обмеження, виявлення, попередження соціальних відхилень, запобігання негативним явищам, впливам та їх наслідкам на життя і здоров'я людей, усунення причин і умов виникнення асоціальної поведінки. Соціально-педагогічна профілактика негативних явищ і насильства в сім'ї являє собою систему заходів, націлених на створення умов для запобігання утисків прав сім'ї та її членів, негативних явищ і впливів, а також виявлення цих явищ і подолання їх. Здійснюється в таких напрямках: підготовка молоді до сімейного життя, роз'яснення самим сім'ям прав сім'ї та її членів у суспільстві, формування відповідального та усвідомленого батьківства, виявлення потенційних сімей, що можуть опинитися у складних життєвих обставинах, запобігання сімейним конфліктам, розлученням, дисгармонії, стресам, уникнення помилок у сімейному вихованні, пропагування сімейних цінностей, здорового способу життя.

Соціальна профілактична робота з сім'єю полягає у реалізації системи соціально-психологічних, медико-соціальних і правових заходів, спрямованих на усунення умов та причин виникнення проблем, а також системи заходів із профілактики сімейного неблагополуччя, конфліктів, розлучень, стресових станів, у формуванні відповідального батьківства, збереженні репродуктивного здоров'я молоді.

Соціальна реабілітація передбачає надання допомоги молодій сім'ї з метою подолання сімейних конфліктів, кризових станів, дисгармонії у взаєминах, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, що з'являються внаслідок тяжких захворювань, майнових витрат, конфліктів, нервово-психічних

захворювань. Крім того, соціальна реабілітація – це й допомога тим, хто опинився у стані безвиході, безпорадності чи самотності, а також сім'ям, члени яких мають стійку алкогольну чи наркотичну залежність, повернулися з місць позбавлення волі тощо. Робота з соціальної реабілітації проводиться як із кожним членом сім'ї індивідуально, так і з усією сім'єю та її родичами. Основна мета такої роботи – виведення членів сім'ї зі стресового стану, надання соціально-медичної, соціально-правової допомоги, відновлення честі, гідності, прав і свобод членів сім'ї.

Соціально-педагогічний супровід – це тривала, різноманітна допомога різним типам сімей у складних життєвих обставинах, спрямована на створення умов для ліквідації причин сімейних негараздів (чи їх можливої компенсації), формування здатності сім'ї самотужки розв'язувати свої проблеми, долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний і виховний потенціал, права в суспільстві; корекцію і покращення внутрішньосімейних стосунків, відносин сім'ї з мікро- і макросередовищем.

У соціально-педагогічній діяльності домінують індивідуальні, групові та колективні форми роботи.

Серед індивідуальних – важлива роль належить сімейній терапії. Сімейна терапія – це робота з усією сім'єю або її членами. Процес сімейної терапії може тривати кілька місяців, може бути безперервним або з певними канікулами. При цьому консультант може використовувати декілька різних технік.

До групових соціально-педагогічних форм належать тренінгові заняття, семінари, відеолекторії, зустрічі зі спеціалістами.

Колективними формами роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах, є:

- Робота стаціонарних та пересувних консультативних пунктів.
- Клуби для дівчат, молодих жінок.
- Клуби молоді сім'ї.
- Школи батьківської підтримки.
- Школи молоді матері.
- Рекламно-інформаційні кампанії у співпраці зі ЗМІ (радіолекторії, кінолекторії).
- Благодійні акції.
- Конкурси, сімейні свята, фестивалі тощо [6].

Соціальний педагог виступає посередником між сім'єю, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами. Він виконує свою роботу в межах покладених на нього функціональних обов'язків і повноважень, його робота є професійною і характеризується через діяльність, функції та систему.

Виходячи з вищезазначеного, соціальний педагог покликаний виконувати такі функції:

– організаторську (організація тієї чи іншої діяльності, вплив на зміст дозвілля, допомога у працевлаштуванні, професійній орієнтації й адаптації, координаторська діяльність підліткових і молодіжних об'єднань, організаторська робота у взаємозв'язку клієнта з медичними, освітніми, культурними, спортивними, правовими закладами, товариствами і благодійними організаціями);

– прогностичну (програмування й прогнозування процесу соціального розвитку мікрорайону й конкретного мікросоціуму, діяльності конкретних і різних інститутів, які беруть участь у соціальному формуванні особистості);

– попереджувально-профілактичну та соціально-терапевтичну (соціальний педагог «запускає» в дію механізм попередження й подолання негативних впливів у соціально-правовому, юридичному та психологічному плані, організовує соціотерапевтичну допомогу, забезпечує захист прав у суспільстві, допомагає підліткам і молоді в період соціального та професійного визначення);

– організаційно-комунікативну (залучення добровільних помічників і населення мікрорайону до соціальної праці та відпочинку, ділових та особистісних контактів, зосередження інформації і налагодження взаємодії між різними соціальними інститутами в роботі з клієнтами);

– охоронно-захисну (використання арсеналу правових норм для захисту прав та інтересів клієнтів, сприяння застосуванню заходів державного примусу та реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які допускають прями або опосередковані протиправні дії);

– аналітико-діагностичну (вивчає, реально оцінює особливості соціального мікросередовища, ступінь і спрямованість впливу середовища на особистість, соціальний статус дитини, підлітка, клієнта в різних сферах діяльності та спілкування, визначає та аналізує соціальні фактори, їх спрямованість і вплив на особистість, визначає переваги особистості дитини, її «проблемне поле», індивідуально-психологічні, особистісні риси, ставить «соціальний діагноз», вивчає та реально оцінює особливості діяльності й навчання дитини, встановлює причини відхилення в поведінці дітей, підлітків, причини соціальних негараздів у сім'ї, сприяє виявленню обдарованих дітей, а також дітей з емоційними та інтелектуальними затримками в розвитку);

– корекційну (здійснює корекцію всіх виховних впливів на вихованців як з боку сім'ї, так і соціального середовища, зокрема й неформального, підсилює або фокусує позитивні

впливи та нейтралізує або «переключає» негативні впливи, здійснює корекцію самооцінки школярів, за необхідності – корекцію статусу дитини в колективі, групі ровесників, допомагає позбутися звичок, що шкодять здоров'ю);

– координаційно-організаційну (організовує соціально значущу діяльність дітей і підлітків у відкритому мікросередовищі, впливає на організацію відпочинку, залучає до різноманітних видів виховної діяльності з урахуванням психолого-педагогічних вимог, організовує колективну творчу діяльність дітей разом із дорослими, координує діяльність усіх суб'єктів соціального виховання, взаємодіє з органами соціального захисту й допомоги, є учасником спільної діяльності, не відокремлюючи себе від вихованців і залишаючись при цьому керівником);

– соціально-педагогічної підтримки вихованцям (кваліфікована соціально-педагогічна допомога дитині в саморозвитку, самопізнанні, самооцінці, самоствердженні, самоорганізації, самореабілітації, самореалізації, встановлення довірливих взаємин із дитиною (клієнтом), здійснення вербального та невербального впливу на емоції та самосвідомість дитини (дорослого), допомога в подоланні міжособистісних конфліктів, депресивного стану, сприяння змінам у ставленні людини до життя, соціального оточення, самої себе, організація дитині (дорослому) ситуації успіху);

– реабілітаційну (створює систему заходів із соціально-педагогічної реабілітації та підтримки осіб (насамперед, неповнолітніх), що повернулися з місць позбавлення волі, спецзакладів, а також осіб, що з різних причин (хвороба, інвалідність, наркотики, сексуальна агресія, позбавлення волі, переживання стресу тощо) відчувають соціально-економічні, професійні та інші труднощі в системі професійних, сімейних, інших взаємин, які зумовлюють різні форми соціальної дезадаптації).

Соціальний педагог покликаний запобігти проблемі, вчасно виявити й усунути причини, які її зумовили, забезпечити превентивну профілактику різноманітних негативних явищ (морального, фізичного, соціального характеру), відхилень у поведінці людей, їх спілкуванні й тим самим оздоровити мікросередовище, що їх оточує.

Висновки. Як переконуємося, ключовими для нашого дослідження є поняття «складні життєві обставини», «сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах» та «соціально-педагогічна робота». Нами доведено, що потенціал сім'ї зменшується у зв'язку з

проблемами, що виникають у взаєминах між членами родини.

За таких обставин у суспільстві зростає кількість сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, а це вимагає від соціальних педагогів і спеціалістів соціальних служб досконалого володіння технологією соціальної роботи з цією категорією населення, уміння врегульовувати сімейні негаразди за допомогою специфічних методів і засобів впливу.

Отже, удосконалення практики соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що опинилися у

складних життєвих обставинах, потребує пошуку нових форм, методів, видів соціально-педагогічної діяльності.

Перспективним у плані подальшого дослідження нам видається вивчення досвіду роботи зарубіжних країн щодо організації соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах; професійної підготовки соціальних педагогів і фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді до роботи з такою категорією населення.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія / О.В. Безпалько. – К. : Науковий світ, 2006. – 363 с.
2. Введення у професію соціального педагога: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів / за заг. ред. М.І. Приходько, О.В. Федорової. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2009. – 276 с.
3. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15]. – Назва з екрану.
4. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навч.-метод. комплекс / автор-упорядник Безпалько О.В., Зверева І.Д., Кияниця З.П., Кузьмінський В.О., Лютий В.П. та ін. / за заг. ред. І.Д.Зверевої, Ж.В.Петрочко. – К. : Фенікс, 2007. — 528 с.
5. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник / Зверева І.Д., Безпалько О.В., Марченко С.Я. та ін. — К. : ДЦССМ, 2004. — 256 с.
6. Трубавіна І. Соціальна робота з сім'єю за новим сімейним кодексом / І. Трубавіна // Соціальний захист. – 2004. – № 3. – С. 39–40.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Волкова Віра Андріївна,

Глушкова Ксенія Ігорівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.742

Надійшла до редакції: 09.11.2013 р.

Прийнята до друку: 04.12.2013 р.

References

1. Bezpal'ko O. V. (2006). *Organization of social and educational work with children and youth in the territorial community: theoretical and methodological foundations: monograph*. Kyiv. Naukovy Svit. [in Ukrainian].
2. *Introduction to the profession of social pedagogue*. (2009). Ed. by M. I. Prykhod'ko, O.V. Fedorova - Melitopol: "Publishing House MMD". [in Ukrainian].
3. *Law of Ukraine «On Social Services»*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. [in Ukrainian].
4. *Integrated social services : theory, practice and innovation*. (2007). Educational-methodical complex. Ed. by I.D. Zvereva, Zh.V. Petrochko. Kyiv: Phoenix. [in Ukrainian].
5. *Social work in Ukraine*. (2004). Ed. I. D. Zvereva, O. V. Bezpal'ko, S. Ya. Marchenko et al. Kyiv: DCSSM. [in Ukrainian].
6. Trubavina I. (2004). *Social work with the family according to the new Family Code*. Social Protection. 3. 39 – 40. [in Ukrainian].